

PORTRETUL LUI ALEXANDRU MARGHILOMAN ÎN MEMORIILE LUI LUPU KOSTAKI ȘI ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ

Doctor în istorie, profesor asociat **Alin SPÂNU**
 E-mail: alinspanu@yahoo.com
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2914-1341>
 Facultatea de Istorie, Universitatea din București

* Doctor în istorie, profesor asociat la Facultatea de Istorie, Universitatea din București. Domenii de preocupare: istoria României, istorie militară, istoria serviciilor de informații. Cărți publicate: *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010 (lucrare distinsă de Academia Română cu premiul *Mihail Kogălniceanu*); *Serviciul de Informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916–1920)*, București: Editura Militară, 2012; *Spioni, spioane și dandanale în România neutră (1914–1916)*, București: Editura Militară, 2016; *Spioni, spioane și dandanale în România războinică (1916–1919)*, București: Editura Militară, 2019; *Informații, propagandă și contraspionaj în Transilvania, Ungaria și Banat (1918–1920)*, București: Editura Militară, 2020; *Bătălia de la Stalingrad (1942–1943). Studii, analize și memorii românești*, București: Editura Militară, 2023.

THE PORTRAIT OF ALEXANDRU MARGHILOMAN IN THE MEMOIRS OF LUPU KOSTAKI AND ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ

Summary. Alexandru Marghiloman was the president of the Conservative Party (1914–1925), of the “Red Cross” Society (1914–1925) and prime minister (March–October 1918). Through his multilateral activity, he was portrayed by political friends and enemies, as well as by contemporaries from other fields. Lupu Kostaki was Minister of the Interior (November 1916 – May 1918), and Alexandru Tzigara-Samurcaș was the head of the Capital Police (November 1916 – November 1918), so they collaborated closely with Marghiloman. The two memorialists had the mission of easing the situation of their compatriots, collaborating with the “Red Cross” Society, led by the leader of the Conservative Party. Both had the same opinion about the head of government from March to October 1918: he willingly accepted to sacrifice himself to save the country, saved what could be saved, achieved the Union of Bessarabia with Romania, and after the danger passed he was removed. Although attacked from all sides by the “winners”, Marghiloman stoically endured the attacks and responded, elegantly and professionally, from the rostrum of Parliament.

Keywords: Alexandru Marghiloman, Lupu Kostaki, Alexandru Tzigara-Samurcaș, memoirs, appreciations.

Rezumat. Alexandru Marghiloman a fost președintele Partidului Conservator (1914–1925), al Societății „Crucea Roșie” (1914–1925) și prim-ministru (martie–octombrie 1918). Prin activitatea sa multilaterală, acesta a fost portretizat de prieteni și inamici politici, dar și de contemporani din alte domenii. Lupu Kostaki a fost ministru de Interne (noiembrie 1916 – mai 1918), iar Alexandru Tzigara-Samurcaș a fost șeful Poliției Capitalei (noiembrie 1916 – noiembrie 1918), astfel încât au colaborat strâns cu Marghiloman. Cei doi memorialiști au avut misiunea să ușureze situația conaționalilor, colaborând cu Societatea „Crucea Roșie”, condusă de liderul Partidului Conservator. Ambii au aceeași părere despre șeful guvernului din perioada martie–octombrie 1918: a acceptat de bunăvoie să se sacrifice pentru salvarea țării, a salvat ce se putea salva, a realizat Unirea Basarabiei cu România, iar după ce pericolul a trecut, a fost înlăturat. Deși atacat din toate părțile de „învingători”, Marghiloman a suportat cu stoicism atacurile și a răspuns, elegant și profesionist, de la tribuna Parlamentului.

Cuvinte-cheie: Alexandru Marghiloman, Lupu Kostaki, Alexandru Tzigara-Samurcaș, memorii, aprecieri.

Anul 1914 a adus la nivel european izbucnirea Primului Război Mondial, iar în plan național venirea la putere a Partidului Național Liberal/PNL (ianuarie 1914) și alegerea lui Alexandru Marghiloman¹ ca președinte al Partidului Conservator (iunie 1914). Războiul a izbucnit din cauza contradicțiilor dintre Marile Puteri pe diverse teme (colonii, resurse, influență etc.), care s-au coagulat, inițial, în două mari alianțe: Antanta (Anglia, Franța și Rusia) și Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria și Turcia). România, deși făcea parte din Puterile Centrale, s-a proclamat neutră, întrucât Austro-Ungaria nu a fost atacată (condiția pentru intervenție), ci a atacat Serbia. Opinia publică românească a balansat, încet dar sigur, către alianța cu Antanta, cu speranța eliberării Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Timp de doi ani sorții războiului au alternat, însă România, ca și alte state neutre, a profitat și a exportat materii prime, produse alimentare și finite către piețele statelor combatante. La jumătatea anului 1916 guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu² a analizat situația militară și a decis să se alăture Antantei. A declarat război Austro-Ungariei la 15/28 august 1916 și a pornit ofensiva în Transilvania. Entuziasmul popular general a fost repede stăvilat de înfrângerile de la Turtucaia (1/14 – 6/19 septembrie 1916) și Jiu (29 octombrie/11 noiembrie – 2/15 noiembrie 1916). Ofensivele germano-austro-ungară (de la nord și vest) și germano-bulgară (de la sud) au depășit aliniamentele apărute de trupele române și se apropiau de București. După trei luni de la începerea războiului, armata română se vedea înfrântă, iar familia regală, par-

¹ Marghiloman Alexandru (n. 27 ianuarie 1854, Buzău – d. 10 mai 1925, București) doctor în drept și în științe politice la Paris (1878); intră în Partidul Conservator, devine deputat (din 1884) și ministru în diferite cabinete conservatoare (1888–1913); vicepreședinte al Jockey-Club (din 1903) și președinte al Crucii Roșii (din 1914). Din iunie 1914 a fost ales președintele Partidului Conservator. A acceptat funcția de prim-ministru (martie–octombrie 1918) pentru a îmbunătăți condițiile dure impuse României de reprezentanții Puterilor Centrale în negocierile de pace.

² Brătianu Ion I.C. (n. 20 august 1864, Florica, Argeș – d. 24 noiembrie 1927, București), inginer specialist în căi ferate cu studii la Paris (1883–1889), intră în Partidul Național Liberal, deputat (1895), ministrul Lucrărilor Publice (1897–1899). Deține funcții ministeriale (1901–1908), este numit premier (decembrie 1908 – decembrie 1910) și ales președintele partidului (11 ianuarie 1909). Devine principalul vector al politicii românești, atât la putere, cât și în opoziție. Prim-ministru în mai multe rânduri (ianuarie 1914 – ianuarie 1918, noiembrie 1918 – septembrie 1919, ianuarie 1922 – martie 1926, iunie–noiembrie 1927), a fost artizanul creării României Mari.

lamentul, guvernul și instituțiile statului au început refugiul către Moldova, stabilind capitala la Iași.

Pe acest fond, liderii politici autohtoni au hotărât ca Alexandru Marghiloman să rămână în teritoriul ocupat, pentru a apăra și gestiona situația populației civile sub iminenta ocupație a Puterilor Centrale. Ca președinte al Societății „Crucea Roșie”, președintele Partidului Conservator avea un statut legal, iar relațiile personale cu unii diplomați germani și austro-ungari puteau facilita diferite canale de comunicare și rezolvare a problemelor. Pentru menținerea ordinii și siguranței publice, guvernul a lăsat în București și o serie de persoane cu o anumită notorietate. Între acestea, Lupu Kostaki, girant al Ministerului de Interne, generalul Alexandru Mustață ca prefect al Poliției Capitalei, și Alexandru Tzigara-Samurcaș, custode al Coroanei și Domeniilor Regale.

Generalul Alexandru Mustață era un ofițer de cavalerie reputat, în rezervă din octombrie 1913 și senator al Partidului Național Liberal (din 1914). A fost numit la comanda Inspectoratului General al Jandarmeriei (august–noiembrie 1916), apoi prefect al Poliției Capitalei. A rămas în funcție doar 10 zile (20 noiembrie/3 decembrie – 30 noiembrie/13 decembrie), după care a fost înlocuit de Alexandru Tzigara-Samurcaș. Principalele cauze ale schimbării au fost reticențele de a executa unele solicitări ale ocupanților și faptul că nu cunoștea limba germană.

Alexandru Tzigara-Samurcaș s-a născut la 23 martie 1872, în București, unele zvonuri afirmând că ar fi fost fiul nelegitim al regelui Carol I. A absolvit Facultatea de Litere din București, apoi și-a continuat studiile la Berlin și München (unde a obținut doctoratul, în 1896). În 1899 a fost angajat bibliotecar la Fundația Universitară *Carol I*, apoi profesor de estetică și istoria artei la Școala Națională de Arte Plastice. A înființat (1906) și condus Muzeul de Etnografie și Artă Națională (actualul Muzeu Național al Țăranului Român) și a fost ales președintele Societății Scriitorilor Români (1911). A deținut funcția de prefect al Poliției Capitalei în perioada decembrie 1916 – noiembrie 1918, ceea ce, ulterior, a condus la marginalizarea sa și reproșul de a fi fost germanofil. Este exonerat de orice acuzații de colaboraționism și germanofilie, fiind numit inspector general al muzeelor (1923) și șeful Departamentului Istoria artei la Universitatea din Cernăuți (1925). A decedat la 1 aprilie 1952 în București și este înmormântat la cimitirul Bellu. De-a lungul vieții, Tzigara-Samurcaș a ținut un jurnal și a consemnat tot felul de evenimente, însă acestea au văzut lumina tiparului mult după decesul memorialistului.

Relațiile dintre Alexandru Marghiloman și Alexandru Tzigara-Samurcaș existau dinainte de izbucnirea Primului Război Mondial, însă opiniile politice privind neutralitatea României i-au apropiat. Ambii au primit însărcinări din partea conducerii statului (rege, guvern) de a rămâne în teritoriul ocupat și a servi drept interfață între solicitările ocupanților și necesitățile populației. Ca prefect al Poliției Capitalei, Tzigara-Samurcaș a avut nevoie de Alexandru Marghiloman, mai ales în calitatea de președinte al Crucii Roșii. La rândul său, liderul conservator a intervenit de multe ori la prefect pentru a elibera diferite persoane reținute de ocupantul german.

De la începutul anului 1918 Tzigara-Samurcaș a observat că Marghiloman are discuții dese cu diplomații Puterilor Centrale aflați la București. În 2 martie 1918 memorialistul a notat: „Din toate aceste întâlniri și lungi convorbiri rezultă plecarea lui Marghiloman la Iași, unde regele îl roagă să primească a forma guvernul” [1, p. 212]. După mai puțin de o lună, noul premier obține și prima victorie: Sfatul Țării (Parlamentul) Republicii Democratice Moldovenești votează unirea cu România. Deși de află departe de evenimentele, prefectul Poliției Capitalei a constatat că, „cu toate enormele greutăți întâmpinate, Marghiloman reușește să proclame la Chișinău la 27 martie/9 aprilie Unirea Basarabiei. Măreția actului nu este îndestul de apreciată și dificultățile reîncep cu reîntoarcerea lui Marghiloman la București, unde mijesc intrigi contra dinastiei, nu fără știrea lui Lupu și Ciorăneanu” [1, p. 213].

Finalul guvernului condus de președintele Partidului Conservator are loc pe fondul ofensivei Antantei către Dunăre, dar și în condițiile în care Bucovina se pregătea de unirea cu România. Chemat de rege, care îi explică situația, Marghiloman își depune mandatul (24 octombrie 1918), apoi convoacă Parlamentul și susține un discurs fulminant. Finalul se dovedește cu adevărat magistral: „Retragerea mea nu e o dezertare. În tot cazul, are loc asupra unei apoteoze: Bucovina și nordul Basarabiei. Am păstrat țării o dinastie, o armată și i-am dat Basarabia și Bucovina cu integritatea teritoriului” [1, p. 223]. „Eliberați” din funcții, cei doi Alexandru încep să fie victimele atacurilor de presă. Fostul prefect se îmbolnăvește și cade la pat. Se vindecă la începutul anului 1919, eveniment care bucură multă lume. „Conu Alecu Marghiloman organizează un dejun anume în cinstea aceluia *rescapé*, ce atâta vreme lipsise la apelul săptămânal, cu acel prilej punându-se cep la un nou *baril*, importat odinioară direct din renumita regiune *Cognac* din Franța meridională” [2, p. 32], a notat încântat memorialistul.

Ultimele însemnări despre Marghiloman sunt, mai degrabă, triste. În aprilie 1925 Tzigara-Samurcaș

a mers la Buzău și a dorit să-l vadă pe fostul premier. Nu a reușit, întrucât acesta era bolnav și nu primea pe nimeni. După puțin timp, liderul conservator i-a scris fostului colaborator o epistolă explicativă: „Când ai venit ultima oară treceam prin ultima fază a unei crize în care nimeni, în afară de doctor, n-a pătruns pe lângă mine. (...) Îți mulțumesc de mii de ori pentru osteneala ce-ți dai. Omagii pentru dna Tzigara-Samurcaș și bune amintiri pentru tineret. Cu cele mai afectuoase sentimente, Alexandru Marghiloman” [1, p. 176]. Din păcate, la 10 mai 1925 expeditorul a trecut la cele veșnice, astfel încât cei doi nu s-au mai revăzut.

O altă temă abordată de omul de artă și cultură este cea a memoriilor lui Alexandru Marghiloman. Acesta a început, în 1924, elaborarea acestora, având drept colaborator pe Andrei Corteanu. Baza o reprezentau jurnalul personal și o serie de note, însemnări și documente din perioada ministeriatelor și a mandatului de premier. Starea sănătății nu i-a permis finalizarea proiectului, însă a lăsat legatarilor testamentari, între altele, și obligația de a publica manuscrisul memorialistic. Cei trei legatari, Octav George Lecca, Panait Wyzanti, Mihai Pherekyde, au editat integral ceea ce au găsit, fapt care l-a nemulțumit pe Tzigara-Samurcaș: „Care om cu judecată sănătoasă ar putea înțelege prin evenimente și fapte istorice mai importante notele de poliție secretă, aprecierile fugare și conversațiunile intime pe care Marghiloman le-a notat în caietele lui în scop de documentare personală? Numai cei trei prieteni, unii dintr-un exces de zel, alții din neglijență, tot atât de vinovați, au putut face această impietate și această greșală fără nume. Ei au mers cu ușurința și cu lipsa de înțelegere a sarcinii ce li s-a dat și de care s-au arătat nevrednici până acolo încât, la sfârșitul celor câteva fraze de introducere, citind dispozițiunea testamentară prin care sunt instituți ca *editori*, interpretează dispozițiunea sacră și inviolabilă de a alege părțile importante ca o latitudine pentru ei de a scoate din notele lui Marghiloman, în loc de o figură istorică, o caricatură” [1, p. 175]. La vremea respectivă, multă lume s-a dezis de caracterizările aflate între coperta volumelor [3], iar alții au criticat opinia decedatului asupra unor persoane, fapte sau evenimente. Pe de altă parte, Marghiloman dezvăluie mai multe tablouri (politice, economice, sociale, militare etc.) ale României între finalul secolului al XIX-lea și până după Războiul de Întregire, cu plusurile și minusurile fiecărui domeniu. Nu știm cum ar fi arătat amintirile „toaletate”, așa cum își dorea Tzigara-Samurcaș, dar și alții, însă beneficiem de un calup brut, care ne delectează, ne amuză și ne întristează. Simplificând lucrurile, concluzia rezultată după citirea memoriilor este că moravurile autohtone nu s-au schimbat prea mult până în prezent, moralita-

tea politică lasă de dorit, iar promisiunile și cuvântul dat nu reprezintă decât o garanție pe termen scurt.

Spre deosebire de Tzigara-Samurcaș, care nu a avut treabă cu administrația până la numirea ca prefect de Poliție, al doilea memorialist avea decenii de experiență în spate. Lupu Costache/Kostaki provenea dintr-o veche familie de boieri moldoveni, cu ascendență probabilă până în timpul lui Ștefan cel Mare și care a dat mulți oameni de valoare [4]. S-a născut la Bârlad, în 9 aprilie 1851, a urmat studii superioare la Berlin și Zürich, apoi a intrat în administrația publică ca subprefect de Tutova (mai 1876), șeful Poliției Bârlad, comisar al județului Tutova (mai 1876 – martie 1878) și director al Prefecturii Tutova (1878). S-a înscris în Partidul Conservator (1883), unde a rămas apropiat de Petre P. Carp³. A fost numit prefectul județelor Tutova (1884–1885), Covurlui (1885–1887), Botoșani (1887), Prahova (1890–1891), Buzău (1891–1892), Râmnicu-Sărat (1893–1895) și Tecuci (1910–1911). A mai deținut și funcțiile de director general al Penitenciarelor (1887–1888), secretar general al Ministerului de Interne (1888–1889), comisar al guvernului și cenzor la Banca Națională (1892–1893), dar a fost ales și deputat (din 1898). Din 1912 este membru în Consiliul Administrativ Permanent (1912), apoi în Consiliul Superior Administrativ din Ministerul de Interne. Experiența și rezultatele pozitive obținute în funcțiile administrative l-au propulsat ca girant al Ministerului de Interne în perioada noiembrie 1916 – mai 1918. Marghiloman a notat că fostul prefect a fost „instalat” [5, p. 81] în funcție la 16 noiembrie 1916. La 9 mai 1918 a predat funcția premierului, care a preluat și portofoliul Internelor și și-a înaintat demisia din funcția de membru în Consiliul Superior Administrativ. Cu toate insistențele lui Marghiloman de a reveni asupra deciziei, acesta a rămas ferm în decizia sa. „Revanșa” învingătorilor a venit în 1919, când Costache/Kostaki a fost reținut sub diverse acuzații, a petrecut câteva luni în arest preventiv, fiind grațiat, împreună cu alții, printr-un decret al regelui Ferdinand. S-a retras la moșia sa de lângă Bârlad, unde a început să-și aștearnă memoriile pe hârtie. A scris destul de mult, dar a decedat, la 15 iulie 1923, fără să le vadă publicate.

Ca girant al Ministerului de Interne, a colaborat intens cu Alexandru Marghiloman, până când acesta a primit mandatul de prim-ministru. Portretul pre-

³ Carp Petre P. (n. 28 iunie 1837, Iași – d. 19 iunie 1919, Țibănești, Vaslui) a urmat studii medii și superioare în Germania și a fost unul din întemeietorii societății *Ju-nimea* (1863). Om politic conservator, deputat (din 1867), senator (din 1877), președintele Partidului Conservator (1891–1907) și prim-ministru (1900–1901 și 1910–1912).

mierului care a primit Unirea Basarabiei cu România este unul profund, care atestă atât calitățile intelectuale, cât și cele umane. „Șeful Partidului Conservator, acum conservator-progresist, este înzestrat de natură cu o inteligență superioară; s-a devotat cu totul politicii, a devenit un fin și abil parlamentar. Prinde ușor tot ce aude și știe să răspundă cu succes. Vorbirea lui este aleasă și în formă, și în fond, spune numai atât cât voiește; nu e deloc un frazeolog, de aceea este ascultat întotdeauna cu interes și de amici, și de adversari. Este oportunist, știe a uita ușor și mai ales a nu-și aminti decât de ceea ce crede el a-i fi lui de folos. Marele lui păcat e că face politicianism, crede că astfel va reuși mai ușor.

În teritoriul ocupat a urmat prescripțiunea ce-și făcuse: dinastic cu politica de expectativă, așteptând desfășurarea evenimentelor. A avut o activitate prodigioasă ca președinte al *Crucii Roșii*, prin alinarea suferințelor noastre, răniți și bolnavi de prin spitale, din lagărele străine de prizonieri și din străinătate. A ajutat cu sfatul și cu punga sa pe nenorociții ce-i implorau ajutorul. Nu a neglijat a administra cantine populare, în care zeci de mii de oameni au găsit mâncare și chiar căldură” [6, pp. 290-291], a scris Costache/Kostaki.

O altă apreciere a vizat relațiile bune cu militari și diplomați germano-austro-ungari aflați cu diferite misiuni în România, dar fără să se implice politic: „A reușit, cu tactul și cu discreția ce știa să aibă când vrea, a fi pururea în teza generală; așa că pe toți îi întâlneai la d-sa acasă, fără ca dânsul să fi ieșit din expectativa ce-și impusese” [6, p. 291]. În fine, sacrificiul de a accepta funcția de premier în momente grele, de a salva țara și apoi de a fi înlăturat, l-a ridicat pe Alexandru Marghiloman pe un pedestal politic. Într-o singură frază, Costache/Kostaki a arătat toate meritele fostului premier: „la momentul oportun, a fost omul gata a apăra Coroana și nu a ezitat la cererea suveranului să-și ia asupra sa o pace ce nu-i aparținea, încât nu merita concedierea de la guvern ce i s-a făcut, ștergându-se, contra Constituției, toate actele parlamentare săvârșite” [6, p. 292]. Scenariul cu Alexandru Marghiloman pe post de rezervă politică a fost unul real, care, însă, nu s-a finalizat așa cum a fost stabilit. Atunci când regele a făcut apel la liderul Partidului Conservator să primească funcția de premier (martie 1918), Ion I.C. Brătianu, fostul șef al executivului, și-a adunat apropiații și le-a ținut un discurs. Între altele, a afirmat că Marghiloman „se sacrificase primind să se înhame la o operă tragică, dar patriotică. Va avea toate «aparențele unui trădător». Va fi calomniat, ofensat, batjocorit; trebuie să se știe însă că acest om a salvat Coroana și Moldova și că acest lucru e o nevoie care primează orice altă considerație. Personal, sunt re-

cunoscător în chip special dlui Marghiloman pentru marile servicii pe care le-a adus Coroanei și Țării” [6, p. 360]. La final, atunci când România a devenit România întregită, Brătianu a uitat de meritele rivalului său, iar recunoștința a rămas... în vorbe.

Așadar, avem două portrete ale lui Alexandru Marghiloman, creionate de oamenii care au gestionat ordinea și siguranța publică în perioada când Puterile Centrale au ocupat și exploatat România. Cei doi lideri – unul al Ministerului de Interne, celălalt al Poliției Capitalei –, au avut mandat să ușureze situația conaționalilor, colaborând cu Societatea „Crucea Roșie”, condusă de liderul Partidului Conservator. Chiar dacă Lupu Costache/Kostaki era un vechi membru de partid, el aparținea facțiunii conduse de Petre P. Carp, care nu întotdeauna agreea propunerile și soluțiile politice ale lui Marghiloman, astfel încât anumite decizii erau disputate, reinterpretate și tergiversate. Tzigara-Samurçaș, talentat profesor și autor de lucrări științifice, avea o profunzime intelectuală care reiese din scrierile memorialistice. Ambii au cam aceeași părere despre șeful guvernului din perioada martie–octombrie 1918: a acceptat de bunăvoie să se sacrifice pentru salvarea țării, a salvat ce se putea salva, iar după ce pericolul a trecut, a fost înlăturat. Deși atacat din toate părțile de „învingători”, Marghiloman a suportat cu stoicism atacurile și a răspuns, elegant și profesionist, de la tribuna Parlamentului.

Cele două mărturii aprofundează personalitatea lui Alexandru Marghiloman, caracterul și atitudinea,

patriotismul și sacrificiul personal în favoarea interesului național. Alte amintiri și memorii ale unor contemporani așteaptă să fie aduse la lumină și să completeze portretul acestei personalități buzoiene și naționale.

Bibliografie:

1. Tzigara-Samurçaș Alexandru. *Memorii*, vol. 2 (1910–1918), ediție critică de Ioan Șerb și Florica Șerb, prefață de Dan Grigorescu. București: Editura *Grai și Suflet-Cultura Națională*, 1999.
2. Tzigara-Samurçaș Alexandru. *Memorii III. 1919–1930*, ediție îngrijită și prefață de C.D. Zeletin, București: Editura Meridiane, 2003.
3. Marghiloman Alexandru, *Note Politice. 1897–1924*, vol. I-V, București: Editura Institutului de Arte Grafice *Eminescu S.A.*, 1927; ediția a II-a, vol. I-III (ediție și introducere Stelian Neagoe), București: Editura Scripta, 1993–1995; ediția a III-a, vol. I-V, ediție anastatică îngrijită de Marius-Adrian Nicoară, Alfred Vasilescu, Ștefan Davidescu, Buzău: Editura Alpha MDN, 2019; ediția a IV-a, vol. I-V, București: Paul Editions, 2023.
4. Pentru mai multe detalii: Monu Elena. *Familia Costache. Istorie și genealogie*. Bârlad: Editura Sfera, 2011.
5. Marghiloman Alexandru. *Note Politice*, vol. II, ediție și indice Stelian Neagoe, București: Editura Machiavelli, 1994.
6. Kostaki Lupu C. *Memoriile unui trădător. Un înalt funcționar român sub guvernământul militar german (1916–1918)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alexandru Istrate și Claudiu-Lucian Topor, București: Editura Humanitas, 2020.